

gant, ne si quid edii inter se pueri conceperint, in aperto postea erumpat. Verba, inquiens, nutrimentum, aut lac erunt si bona sunt, aut venenum si mala. Talia ergo in puerilia eis suggerant, quae postmodum ostendant quam bona fuerint, quae a nutrimentum suorum ore auferant.

Cap. VII. Debent etiam providere ne tales illis in familiaritate jungantur, per quorum suggestiones ad iniqua opera, vel ad discordias inter se et illorum subjectos corda illorum pertrahantur, quia scriptum est: *Corrumquat mores homines colloquia mala* (1 Cor. xv, 33). Debent autem illis bajuli eorum persuadere, ut non sint invicem invidentes, invidiam provocantes, sed mutua dilectione conjuncti, et ad-

invicem se adjuvare parati, quae, ut scriptum est, *Frater fratrem adjuvet, et verbo consolantur* (Prov. xviii, 19). Si enim, domine mi rex, hujus regni Ecclesia, et ministri ejus ac populus, haec per vos obtinuerint, quantum mercedem et remunerationem inde apud Deum, et bonum nomen apud saeculum habebitis, ex verbis apostoli pensare potestis, qui dicit: *Qui converti fecerit peccatorem ab errore viae suae, salvabit animam ejus a morte, et operiet multitudinem peccatorum suorum* (Jacob. v, 20). Si ergo apostolus spiritu Dei plenus de uno peccatore convertito tantam remunerationem promittit, colligat sapientia vestra, quantum de tantarum salute ac profectu remunerationem apud Deum habebitis.

IX.

AD PROVERES REGNI, PRO INSTITUTIONE CAROLOMANNI REGIS ET DE ORDINE PALATH (ex Adalardo).

(Apud eundem ex eodem.)

HARCMARUS episcopus ac plebis Dei famulus.

Cap. I. Pro aetate et sacri ordinis antiquitate, posteriores tempore, boni et sapientes viri, rogatis exiguitatem meam, ut qui negotiis ecclesiasticis et palatinis, quando in amplitudine et unitate regni prospere agebantur interfui, et consilia doctrinaeque illorum qui sanctam Ecclesiam in sanctitate et justitia rexerunt, sed et eorum qui soliditatem regni tempore superiore prosperius disposerunt audivi, quoniam magisterio traditionem majorum suorum didici, post obitum etiam domni Ludovici imperatoris, in eorum obsequio, qui pro filiorum ejus tunc temporis regnum nostrorum concordia saeperunt, pro modulo meo frequentibus itineribus, verbis et scriptis laboravi, ad institutionem istius juvenis et moderni regis nostri, et ad reerectionem honoris et pacis Ecclesiae ac regni, ordinem ecclesiasticum, et dispositionem domus regiae in sacro palatio, sicut audivi et vidi demonstram, quatenus in novitate sua ea doctrina imbuatur, ut in regimiae regni Deo placere, et in hoc saeculo feliciter regnare, et de praesenti regno ad aeternum valeat pervenire. Experimento quippe cognoscimus, quia vas novum, quo prius sapore et odore imbutum fuerit, illud in posterum diu retinebit, sicut et quidam sapiens dicit.

Quae semel est imbuta recens servabit odorem
Testa diu. (Horat. l. 1, epist. 2.)

Et legimus (Quintil. l. 1, c. 1) quomodo Alexander in pueritia sua habuit bajulum nomine Leonidem, citatis moribus et incomposito incessu notabilem, quae puer quasi lac adulterinum sugens ab eo sumpsit. Unde in adulta aetate sapiens et rex fortis seipsum reprehendebat, et vitare volebat, sed ut legitur, cum omnia regna vicerit, in hoc seipsum vincere non potuit.

Cap. II. Intelligat igitur dominus rex, ad quod officium est provectus, et obaudiat commonitionem atque comminationem Regis regum dicentis ei cum aliis regibus: *Et nunc reges, inquit, intelligite, erudimini qui judicatis terram. Servite Domino in timore, et exsultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et pereatis de via justa*. Sicut multos hanc commonitionem et comminationem negligentes perisse legimus, audivimus, et etiam nostro tempore scimus. Obaudiat etiam sanctam Scripturam sibi praecipientem: *Biligite justitiam qui judicatis terram. Sentite de Domino in bonitate, et in simplicitate cordis quaerite illum; quia in malivolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis* (Sap. 1, 1).

Cap. III. Ego autem, et pro imposito ministerio, et pro bona et rationabili vestra jussione, aggrediar exsequi quod rogatis, non meo sensu, neque verbis meis, sed ut praemisi majorum traditione, attendens dicentem Dominum ad prophetam: *Tu autem audiens nuntiabis eis ex me* (Ezech. vii, 17). *Ex me, inquit, et non ex te: quia sicut ipse dicit: Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quaerit* (Joan. vii, 18). Sancta Scriptura in omni ordine et professione unicuique administratori praecipit, ut intelligat omnia quae ait: *Quoniam si intelligit administratio quam gerit unde exordium cepit, sollicitus satagit, ut de administrationis talento sibi credito rationem reddaturus, Omnes enim astabimus ante tribunal Christi, ut referat unusquisque quae per corpus gessit, sive bonum, sive malum* (Rom. xiv, 10). Non audiat a justo iudice, quod Dominus in Evangelio serve malo et pigro responsuram se fatetur, sed audire mereatur: *Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, intra in gaudium Domini tui* (Matth. xxv, 21).

CAP. IV. Legimus in sancta scriptura Veteris Testamenti, quia David rex simul et propheta, præfigurans Dominum nostrum Jesum Christum, qui solus rex simul et sacerdos fieri potuit, duos in sacerdotibus ordines constituit, in summis videlicet pontificibus, et in minoris ordinis sacerdotibus, qui nunc presbyteratus funguntur officio; ea videlicet provisione, ut dum quilibet Pontificum vita decederet, quicumque sacerdotum optimus putaretur, ei in pontificatum succederet. Et in Novo Testamento, Dominus noster Jesus Christus de multitudine discipulorum suorum, sicut in Evangelio legimus, duodecim elegit, quos et Apostolos nominavit. Horum in Ecclesia locum tenent episcopi, sicut sacra Scriptura et catholici doctores ostendunt. Designavit etiam alios septuaginta duos (*Luc. vi, 13*), qui sub duodecim apostolis figuram presbyterorum, id est secundi ordinis sacerdotum præmonstraverunt: ut decedentibus episcopis, de his secundi et inferioris ordinis sacerdotibus, secundum sacros canones spiritu Dei conditos, et totius mundi reverentia consecratos, ad summi sacerdotii apicem loco decessorum episcoporum provehantur, sicut sacra Scriptura Actuum apostolorum patenter ostendit, dicente Petro ad confratres suos, quando Judas, qui connumeratus fuerat in ordine apostolorum, et sortitus sortem ministerii apostolatus, abiit in locum suum: oportet, inquit, ex his viris, qui nobiscum congregati sunt in omni tempore, quo intravit et exivit inter nos Dominus Jesus, testem resurrectionis ejus nobiscum fieri unum ex istis (*Act. 1, 21*). Et venit electio divina super Mathiam, qui annumeratus est cum undecim apostolis.

CAP. V. Et in sacra Regum historia legimus, quia principes sacerdotum, quando sacra unctione reges in regnum sacrabant, coronam significantem victoriam ponentes super capita eorum, legem in manum ejus dabant, ut scirent qualiter seipsos regere, et pravos corrigere, et bonos in viam rectam deberent dirigere. Unde sicut beatus papa Gelasius ad Anastasium imperatorem (*epist. 10*) ex sacris Scripturis demonstrat, et in his quæ nuper apud martyrium sanctæ Macræ in synodo gesta sunt continetur, duo sunt quibus principaliter una cum specialiter cujusque curæ subjectis mundus hic regitur, auctoritas sacra pontificum, et regalis potestas: in quibus personis sicut ordinum sunt divisa vocabula, ita sunt et divisa in unoquoque ordine ac professione ordinationum officia. Diligenter igitur quisque debet in ordine et professione sua quo nomine censetur attendere, et magnopere providere ne a nomine discordet officio. « Primum namque, » ut beatus Cyprianus dicit (*de Abus, cap. 10*), « ab episcopo quid sui nominis dignitas teneat inquiratur, quoniam episcopus, cum Græcum nomen sit, speculator interpretatur. Quare vero speculator ponitur, et quid a speculatore requiratur, Dominus ipse denudat, cum sub Ezechielis prophetæ persona, episcopo officii sui rationem denuntiat, ita inquit: Speculatorem dedi te

domui Israel (*Ezech. iii, 17*). » Speculatoris officium est, ut commisso sibi populo, exemplo et verbo qualiter vivere debeat incessanter annuntiet: sicut de Christo, qui sequi se, id est imitari, præcipit scriptum est, *quæ cæpit Jesus facere et docere (Act. 1, 1)*. Et sic vitam ac mores sibi commissorum speculetur attendere, et postquam attenderit, sermone si poterit et actu corrigere, et si non poterit, juxta evangelicam regulam scelerum operarios debet declinare.

CAP. VI. Et rex in semetipso nominis sui dignitatem custodire debet. Nomen enim regis intellectualiter hoc retinet, ut subjectis omnibus rectoris officium procuret. Sed qualiter alios corrigere poterit, qui proprios mores ne iniqui sint non corrigit? quoniam justitia regis exaltatur solium, et veritate solidantur gubernacula populorum. Quæ vero sit justitia regis, idem beatus Cyprianus in nono abusiois gradu sufficientissime monstrat.

CAP. VII. Habet quippe ordo sacerdotalis leges divinitus promulgatas, qualiter quisque ad culmen regiminis, videlicet episcopatus, venire debeat, atque ad hoc recte perveniens, qualiter vivat, et bene vivens, qualiter doceat, et recte docens, infirmitatem suam quotidie quanta consideratione cognoscat: qualiter etiam ministros sibi suppositos regere debeat: quam pura etiam intentione sacros ecclesiasticos ordines dispensare: et qua discretionem ligare vel solvere subditos debeat. De quibus legibus in eisdem scriptum est ita (*Cælest., ep. 3*): « Nulli sacerdoti suos liceat canones ignorare, nec quidquam facere quod Patrum possit regulis obviare. Quia non minus in sanctarum traditionum delinquitur sanctiones quam in ipsius Domini injuriam prosilitur. » Quod tale est, quia, ut sacra monstrat auctoritas, cognata sunt schisma et hæresis; ac si aliis verbis dicatur: Non minus schismaticus delinquit cum prævaricatione sanctarum regularum per contemptum se ab unitate sanctæ Ecclesiæ, quæ corpus Christi est, dividit, quam hæreticus, qui de Deo, capite videlicet ipsius Ecclesiæ, male sentit.

CAP. VIII. Et sicut dictum est de legibus ecclesiasticis, quod nulli sacerdoti suos liceat canones ignorare, nec quidquam facere quod Patrum possit regulis obviare: ita legibus sacris decretum est, ut leges nescire nulli liceat, aut quæ sunt statuta contemnere. Cum enim dicitur, nulli liceat leges nescire, vel quæ sunt statuta contemnere, nulla persona in quocumque ordine mundano excipitur quæ hac sententia non constringatur. Habent enim reges et reipublicæ ministri leges quibus in quacumque provincia degentes regere debent: habent Capitula Christianorum regum ac progenitorum suorum, quæ generali consensu fidelium suorum tenere legaliter promulgaverunt. De quibus beatus Augustinus dicit (*lib. de vera Relig., c. 31*), quia licet homines de his judicent, cura eas instituunt, tamen cum fuerint institutæ atque firmatæ, non licebit iudicibus de ipsis judicare, sed secundum ipsas.

CAP. IX. Multo minus autem regi vel cuilibet in

quocunque ordine contra leges divinas licet agere per contemptum. Unde principi terræ magnopere providendum atque cavendum est, ne in his Deus offendatur, per quos religio Christiana consistere debet, et cæteri ab offensione salvari. Et ideo, quia res ecclesiasticas divino iudicio tuendas et defensandas suscepit, consensu ejus, electione cleri ac plebis, et approbatione episcoporum provinciæ, quisque ad ecclesiasticum regimen absque ulla venalitate provehi debet: quia, sicut Dominus in Evangelio dicit: *Qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est et latro* (Joan. x, 1). Ecclesiasticis regulis sine difficultate omnimodis debet favere, si non vult Regem regum offendere. Et sicut episcopi ac rex providere debent, ut nullius rei intuitu eligatur episcopus, nisi Dei solius, id est non pro aliquo munere dationis, nec pro aliquo obsequio humano, vel propinquitate consanguinitatis, seu amicitia, vel servitio temporali, aut aliqua occasione, quæ contraria esse possit veritati, aut divinæ auctoritati: ita rex custodire debet, sicut sanctus Augustinus demonstrat (*de Civit. Dei* lib. v, c. 24), ne muneribus, vel blanditiis cujusquam scelerati pelliciatur, et adulationibus decipiatur: nec quibuscunque propinquitatis necessitudinibus conjunctis, contra Deum sanctamque Ecclesiam atque rempublicam perverse agentibus, affectu carnali parcat, dicente Dei spiritu per David prophetam: *Nonne eos qui oderunt te, Deus, oderam, et super inimicos tuos tubesceram? Perfecto odio oderam illos, inimici facti sunt mihi* (Psal. cxxxviii, 21, 22). Inimicos enim Dei perfecto odio odisse est, ad quod facti sunt diligere, et quod faciunt increpare, mores pravorum premere, vitæ prodesse.

CAP. X. Tales etiam comites et sub se iudices constituere debet, qui avaritiam oderint, et justitiam diligant, et sub hac conditione suam administrationem peragant, et sub se hujusmodi ministeriales substituunt. « Et quicumque in omni ordine et professione in dominatione constituuntur, et domini appellantur, sicut sanctus Cyprianus in sexto Abusionis gradu demonstrat (*cap. 6*), dominationis virtutem auctore et cooperatore Domino teneant: quia nihil proficit dominandi habere potestatem, si dominus ipse non habeat et virtutis rigorem. Sed hic virtutis rigor non tam exteriori fortitudine, quæ et ipsa sæcularibus dominis necessaria est, indiget, quam animi interiori fortitudine, bonis moribus exerceri debet: sæpe enim dominandi per animi negligentiam perditur fortitudo. Tria ergo necessaria hos qui dominantur habere oportet, terrorem scilicet, et ordinationem, et amorem. Nisi enim ametur dominus pariter et metuatur, ordinatio minime constare illius potest. Per beneficia ergo et affabilitatem procuret ut diligatur, et per justas vindictas, non propriæ injuriæ sed legis Dei, studeat ut metuatur. Propterea quoque, dum multi pendent in eo, ipse Deo adhærere debet, qui illum in ducatum constituit, qui ad portanda multorum

onera ipsum veluti fortiorem solidavit. Paxillus enim nisi bene forte firmetur, et alicui fortiori adhæreat, omne quod in eo pendet cito labitur, et ipse solutus a rigore suæ firmitatis, cum oneribus ad terram delabitur. Sic et princeps nisi suo conditori pertinaciter adhæserit, et ipse, et omne quod continet, cito deperit. » Et sciat, quod sicut in principatu hominum primus constitutus est, ita quoscunque peccatores sub se in præsentem habuit, nisi se et illos correxerit, supra se modo implacabili in illa futura pœna habebit.

CAP. XI. In memoratis namque gestis apud martyrium sanctæ Macræ, et de his quæ ad sanctæ Ecclesiæ ac rectorum ipsius honorem et vigorem, et de his quæ ad regis et regni soliditatem atque curam pertinent, necnon et de domus regiæ dispositione, ex catholicorum secundum sanctarum Scripturarum tramitem promulgationibus, atque ex Christianorum regum constitutionibus, per capitula breviter ac salubriter, si teneantur et exsequantur, collecta continentur. Verumtamen quia Samaritanus, verus videlicet custos humani generis, stabulario, id est pontificali ordini, cujus curæ vulneratum quemque commiserat ad sanandum, dam duos denarios, Vetus scilicet ac Novum Testamentum, dixit: *Quod supererogaveris, ego cum rediero reddam tibi* (Luc. x, 35), eisdem gestis, velut ex supererogatione, quæ præmissa sunt in hoc opusculo, et quæ sequentur, adjicere studeo.

CAP. XII. Adalhardum senem et sapientem domni Caroli magni imperatoris propinquum, et monasterii Corbeïæ abbatem, inter primos consiliarios primum in adolescentia mea vidi. Cujus libellum de ordine palatii legi et scripsi, in quo inter cætera continetur duabus principaliter divisionibus totius regni statum constare, anteposito semper et ubique omnipotentis Dei iudicio. Primam videlicet divisionem esse dicens, qua assidue et indeficiente regis palatium regebatur et ordinabatur; alteram vero, qua totius regni status secundum suam qualitatem studiosissime providendo servabatur.

CAP. XIII. In prima igitur dispositione, regis palatium in ornamento totius palatii ita ordinatum erat. Anteposito ergo rege et regina, cum nobilissima prole sua, tam in spiritalibus, quam et in sæcularibus, atque corporalibus rebus, per hos ministros omni tempore gubernabatur. Videlicet per apocrisarium, id est responsalem negotiorum ecclesiasticorum: cujus ministerium ex eo tempore sumpsit exordium, quando Constantinus magnus imperator Christianus effectus, propter amorem et honorem sanctorum apostolorum Petri et Pauli, quorum doctrina ac ministerio ad Christi gratiam baptismatis sacramenti pervenit, locum et sedem suam, urbem scilicet Romanam, papæ Silvestro edicto privilegii tradidit, et sedem suam in civitate sua, quæ antea Byzantium vocabatur, nominis sui civitatem ampliando ædificavit: et sic responsales tam Romanæ sedis, quam et aliarum præcipuarum se-

dium, in palatio pro ecclesiasticis negotiis excubabant.

CAP. XIV. Aliquando per episcopos, aliquando vero per diaconos apostolica sedes hoc officio fungebatur. Quo officio beatus Gregorius in diaconi ordine functus fuit, et ex aliis præcipuis sedibus per diaconos id officium exsequebatur, sicut sacri canones jubent. Et in his Cisalpinis regionibus, postquam Ludovicus prædicatione beati Remigii ad Christum conversus, et ab ipso cum tribus milibus Francorum in vigilia sancti Paschæ baptizatus exstitit, per successiones regum sancti episcopi ex suis sedibus, et tempore competentis palatium visitantes, vicissim hanc administrationem disposuerunt. A tempore vero Pippini et Caroli interdum per presbyteros interdum per episcopos regia voluntate, atque episcopali consensu, per diaconos vel presbyteros magis quam per episcopos hoc officium exsecutum exstitit: quia episcopi continuas vigilias supra gregem suum debent assidue exemplo et verbo vigilare, et non diutius secundum sacros canones a suis abesse parochiis.

CAP. XV. Neque juxta decreta ex sacris canonibus promulgata beati Gregorii, prætoria, quæ nunc regia, et usitatus palatia nominantur, debent inutiliter observare, ne incurrant iudicium, ut contra placita canonum sibi in ordinatione sua tradita facientes, ipsi se honore privent ecclesiastico. Et ut de licitis exempla ponamus, et de illicitis usurpatis non taceamus, tempore Pippini et Caroli hoc ministerium consensu episcoporum per Fulradum presbyterum, tempore etiam Caroli per Engelramnum et Hildiboldum episcopos, tempore denique Ludovici per Hilduinum presbyterum, et post eum per Fulconem item presbyterum, deinde per Drogonem episcopum, exstitit hoc ministerium exsecutum.

CAP. XVI. Apocrisiarius autem, quem nostrates capellanum, vel palatii custodem appellant, omnem clerum palatii sub cura et dispositione sua regebat. Cui sociabatur summus cancellarius, qui a secretis olim appellabatur, erantque illi subjecti prudentes et intelligentes ac fideles viri, qui præcepta regia absque immoderata cupiditatis venalitate scriberent, et secreta illis fideliter custodirent. Post eos vero, sacrum palatium per hos ministros disponebatur, per camerarium videlicet, et comitem palatii, senescalcum, buticularium, comitem stabuli, mansionarium, venatores principales quatuor, falconarium unum.

CAP. XVII. Et quamvis sub ipsis, et ex latere eorum, alii ministeriales fuissent, ut ostiarius, cancellarius, dispensator, scapoardus, vel quorumcumque ex eis juniores, aut decani fuissent, vel etiam alii ex latere, sicut bersarii, veltrarii, beberarii, vel si qui adhuc supererant: verum tamen, quamvis et ipsi singuli juxta suam qualitatem ad hoc intenti essent, non tamen ad eos, sicut ad cæteros principaliter, ut subter insertum est, totius regni confœderatio in majoribus vel minoribus, singulis quibusque quotidianis necessitatibus occurrentibus, cum palatio conglutinabantur. Sed nec ipsi superiores

omnes æqualiter, propter ministeriorum diversitatem, qualitatem, vel convenientiam, prodesse poterant: cum tamen nullus se, propter fidei servandam veritatem regis et regni, ut prædictum est, subtrahere potuisset, vel etiam voluisset. De quorum personis vel ministeriis, quanquam plura sint quæ dicantur, hæc tamen præcipue habebantur.

CAP. XVIII. Imprimis, ut juxta cujuscunque ministerii qualitatem vel quantitatem, minister nobili corde et corpore constans, rationalis, discretus et sobrius eligeretur. Sed nec illa sollicitudo deerat, ut si fieri potuisset, sicut hoc regnum, Deo auctore, ex pluribus regionibus constat, ex diversis etiam eisdem regionibus, aut in primo, aut in secundo, aut etiam in quolibet loco, iidem ministri eligerentur, qualiter familiarius quæque regiones palatium adire possent, dum suæ genealogiæ vel regionis consortes in palatio locum tenere cognoscerent.

CAP. XIX. His ita breviter de eligendis et constituendis ministris prædictis, nunc ad eorumdem ministrorum et ministracionum ordinem qualiter curabant veniendum est. Nam quamvis præfati ministri, unusquisque de suo ministerio, non sub alio, vel per alium, nisi per seipsum, solum regem, vel quantum ad reginam vel gloriosam prolem regis respiciebant, caput ponerent: non tamen omnes æqualiter de cæteris rebus, vel cæterorum necessitatibus regem adibant, sed mensura sua quisque contentus erat, et ubi vel ubi ratio poscebat, solatium alterius requirebat. Et quibus præcipue duo, id est apocrisiarius, qui vocatur apud nos capellanus, vel palatii custos, de omnibus negotiis ecclesiasticis vel ministris ecclesiæ, et comes palatii de omnibus sæcularibus causis, vel judiciis suscipiendi curam instanter habebant: ut nec ecclesiastici, nec sæculares, prius domnum regem, absque eorum consultu inquietare necesse haberent, quousque illi præviderent, si necessitas esset ut causa ante regem merito venire deberet. Si vero secreta esset causa, quam prius congrueret regi quam cuiquam alteri dicere, eundem dicendi locum eidem ipsi præpararent, introducto prius rege, ut hoc juxta modum personæ, vel honorabiliter, vel patienter, vel etiam misericorditer susciperet.

CAP. XX. Apocrisiarius quidem de omni ecclesiastica religione vel ordine, nec non etiam de canonicæ vel monasticæ altercatione, seu quæcumque palatium adibant pro ecclesiasticis necessitatibus sollicitudinem haberet, et ea tantummodo de externis regem adirent, quæ sine illo plenius definiri non potuissent. Cæterum, ut non solum de his quæ ad eos specialiter de omni ornamento vel officio ecclesiastico infra palatium agenda pertinebant, verum quoque et omnem consolationem spiritalem, sive consilium totius palatii quicumque quæreret, apud eum ut necesse erat fideliter inveniret: et qui non quæreret et tamen ipse apud aliquem necessarium esse sentirent, juxta personæ qualitatem, et a perverso sensu vel opere retrahere, et ad viam salutis con-

vertere studeret. Et cætera spiritualia, quæcunque palatio, tam ab assidue conversantibus, quamque et a superveniens, sive secundum Deum, sive secundum sæculum, ut providerentur et præviderentur erant necessaria, quæ enumerare longum est, ad ejus specialiter curam pertinebant. Non ita, ut aliter ullus, sive palatinus, sive externus superveniens, sapientia et vera devotione per Dei gratiam illuminatus, tale aliquid minime ageret; sed maxime consuetudo erat, ut aut cum eodem apocrisiario pariter, aut certe per ejus consilium quod erat agendum ageret, ne forte quid minus utile aut indignum regi subriperet.

CAP. XXI. Comitum autem palatii, inter cætera pene innumerabilia, in hoc maxime sollicitudo erat, ut omnes contentiones regales, quæ alibi ortæ propter æquitatis judicium palatium aggrediebantur, juste ac rationabiliter determinaret, seu perverse judicata ad æquitatis tramitem reduceret, ut et coram Deo propter justitiam, et coram hominibus propter legum observationem, cunctis placeret. Si quid vero tale esset, quod leges mundanæ hoc in suis definitionibus statutum non haberent, aut secundum gentiliū consuetudinem crudelius sancitum esset, quam Christianitatis rectitudo, vel sancta auctoritas merito non consentiret, hoc ad regis moderationem perduceretur, ut ipse cum his qui utramque legem nossent, et Dei magis quam humanarum legum statuta metuerent, ita decerneret, ita statueret, ut ubi utrumque servari posset, utrumque servaretur: sin autem, lex sæculi merito comprimeretur, justitia Dei conservaretur.

CAP. XXII. De honestate vero palatii, seu specialiter ornamento regali, necnon et de donis annuis militum, absque cibo et potu, vel equis, ad reginam præcipue, et sub ipsa ad camerarium pertinebat: et secundum cujusque rei qualitatem, ipsorum sollicitudo erat, ut tempore congruo semper futura prospicerent, ne quid dum opus esset ullatenus opportuno tempore defuisset. De donis vero diversarum legationum, ad camerarium aspiciebat: nisi forte jubente rege tale aliquid esset, quod reginæ ad tractandum cum ipso congrueret. Hæc autem omnia et his similia eo intendebant, ut ab omni sollicitudine domestica vel palatina, in quantum rationabiliter et honeste esse poterat, dominus rex omnipotenti Deo spem suam indesinenter committens, ad totius regni statum ordinandum vel conservandum animum semper suum promptum haberet.

CAP. XXIII. Ad tres autem ministeriales, senescalcum, buticularium, et comitem stabuli, secundum uniuscujusque ministerii qualitatem vel quantitatem pertinebat, ut cum communi consensu de suo quisque ministerio admonendi non essent segnes, ut quantocius esse potuissent, omnes actores regis præscirent, ubi vel ubi rex illo vel illo tempore, tanto vel tanto spatio manere debuisset, propter adductionem, vel præparationem: ne forte tarde scientes, dum inopportuno tempore, vel cum nimia festinatione

A exigere, familia regalis per negligentiam sine necessitate opprimeretur. Quæ videlicet cura quam ad buticularium vel ad comitem stabuli pertineret, maxima tamen cura ad senescalcum respiciebat, eo quod omnia cætera, præter potus vel victus caballorum, ad eundem senescalcum respiceret. Inter quos etiam et mansionarius intererat, super cuius ministerium incumberebat, sicut et nomen ejus indicat, ut in hoc maxime sollicitudo ejus intenta esset, ut tam supradicti actores, quamque et susceptores, quo tempore ad eos illo vel illo in loco rex venturus esset, propter mansionum præparationem, ut opportuno tempore præscire potuissent: ne aut inde tarde scientes, propter afflictionem familiæ importuno tempore peccatum, aut hi propter non condignam susceptionem, ac si bene nolissent, cum certe non volendo, sed non valendo offensionem incurrerent.

CAP. XXIV. Similiter quoque quatuor venatores, et quintus falconarius, cum eadem unanimitate secundum temporis qualitatem admonere studebant, qualiter ea, quæ ad singulorum ministeriorum curam pertinebant, ut opportuno tempore, et non tarde consideraretur, quando tanti vel quando tanti, quando toti et quando nulli, aut in palatio retinerentur, aut more solito foris nutriendi usque ad tempus mitterentur, aut tempore congruo per denominata loca venandi causa pariter et nutriendi disponerentur. Sed et hoc et illud, id est et intra et extra palatium, ita semper cum mensura et ratione ordinaretur, ut quantum prodesset esset, et quantum non prodesset non esset: quia in ipsis ministeriis non sic facile certus numerus, aut hominum, aut canum, aut avium diffiniri potest: ideo in ipsorum arbitrio manebat, quanti et quales essent. Sensus autem in his omnibus talis erat, ut nunquam palatio tales vel tanti deessent ministri, propter has præcipue inter cæteras necessitates vel honestates.

CAP. XXV. Primo, ut sive generaliter majoribus, sive specialiter vel singulariter quibusque minoribus recedentibus, omni tempore et multitudine congrua, sine qua rationabiliter et honeste esse non posset, semper esset ornatum palatium, et consiliariis condignis nunquam destitutum fuisset. Et ut qualiscunque legatio, sive speculandi, sive etiam subdendi gratia veniret, qualiter omnes quidem honeste suscipi potuissent. Deinde primus consilii rectitudinem, secundus misericordiæ et benignitatis consolationem, tertius vero versutiæ seu temeritatis sermo referret medicinam. Et ut ex quacunque parte totius regni, quicumque desolatus, orbatus, alieno ære oppressus, injuste calumnia cujusque suffocatus, seu cætera his similia, quæ nunc enumerare per longum est, maxime tamen de viduis et orphanis, tam seniorum quamque et mediocrium, uniuscujusque secundum suam indigentiam, vel qualitatem, dominorum vero misericordiam et pietatem, semper ad manum haberet, per quem singuli ad pias aures principis perferre potuissent.

CAP. XXVI. Similiter, qui propter diutinum ser-

vitium digni erant ut remunerari debuissent, et locustalis occurrebat, ubi ex prædictis indigentibus nemo sine mensura destitueretur, similiter secundum eorum qualitatem ad memoriam principum revocarentur, non tam ipsis urgentibus, quam eorum, de quibus supra dictum est, fidem et debitum exigentibus, ut in eis id fieret primo propter quod cum iustitia et misericordia Deo placeret. Deinde in militia remanentibus certissimam fideliter serviendi fidem et constantiam ministrarent. Deinde ut etiam longe positus per totius regni ambitum lætitiā et gaudium demonstrarent. Et si aliquis ex ministerialibus vel consiliariis decedebat, loco ejus congruus et utilis restituebatur.

CAP. XXVII. Et ut illa multitudo, quæ in palatio semper esse debet, indeficienter persistere posset, his tribus ordinibus fovebatur. Uno videlicet, ut absque ministeriis expediti milites, anteposita dominorum benignitate, et sollicitudine, qua nunc victu, nunc vestitu, nunc auro, nunc argento, modo equis, vel cæteris ornamentis, interdum specialiter, aliquando prout tempus, ratio, et ordo condignam potestatem administrabat, sæpius porrectis, in eo tamen indeficientem consolationem, nec non ad regale obsequium inflammatum animum ardentius semper habebant, quod illos præfati capitanei ministeriales certatim de die in diem, nunc istos, nunc illos, ad mansiones suas vocabant, et non tam gulæ voracitate, quam veræ familiaritatis seu dilectionis amore, prout cuique possibile erat, impendere studebant: sicque flebat, ut rarum quisque infra hebdomadam remaneret, qui non ab aliquo pro hujusmodi studio convocaretur.

CAP. XXVIII. Alter ordo per singula ministeria discipulis congruebat, qui magistro suo singuli adherentes, et honorificabant et honorificabantur, locisque singuli suis, prout opportunitas occurrebat, ut a Domino videndo vel alloquendo consolarentur. Tertius ordo item erat, tam majorum, quam minorum, in pueris, vel vassallis, quos unusquisque, prout gubernare et sustentare absque peccato, rapina videlicet vel furto poterat, studiose habere procurabant. In quibus scilicet denominatis ordinibus, absque his qui semper eundo et redeundo palatium frequentabant, erat delectabile, quod interdum et necessitati, si repente ingrueret, semper sufficerent: et tamen semper, ut dictum est, major pars illius propter superius commemoratas benignitates, cum jucunditate et hilaritate prompta et alacri mente persistenter.

CAP. XXIX. Secunda divisio est, qua totius regni status, anteposito sicuti semper et ubicunque omnipotentis Dei iudicio, quantum ad humanam rationem pertinebat, conservari videbatur, hæc est. Consuetudo autem tunc temporis talis erat, ut non sæpius, sed bis in anno, placita duo tenerentur. Unum, quando ordinabatur status totius regni ad anni vertentis spatium, quod ordinatum nullus eventus rerum, nisi summa necessitas, quæ similiter toto re-

gno incumberebat, mutabatur. In quo placito generalitas universorum majorum tam clericorum quam laicorum conveniebat: seniores, propter concilium ordinandum; minores, propter idem consilium suscipiendum, et interdum pariter tractandum, et non ex potestate, sed ex proprio mentis intellectu vel sententia confirmandum.

CAP. XXX. Cæterum autem propter dona generaliter danda, aliud placitum cum senioribus tantum et præcipuis consiliariis habebatur: in quo jam futuri anni status tractari incipiebatur, si forte talia aliqua se præmonstrabant, pro quibus necesse erat præmeditando ordinare, si quid mox transacto anno priore incumberet, pro quo anticipando aliquid statuere aut providere necessitas esset: verbi gratia, si inter marchisos in qualibet regni parte ad aliud tempus dextræ datæ fuissent, quid mox post dextras exactas agendum esset, utrum renovandæ, an finiendæ essent: juxta cæterarum partium imminetibus rixa et pace, ut secundum id quod tunc temporis ratio posebat, si ex una parte hinc aut inde vel faciendæ vel tolerandæ inquietudo necessario incumberebat, ex aliis partibus tranquillitas ordinaretur. Et cum ita per eorumdem seniorum consilium quid futuri temporis actio vel ordo agendi posceret, a longe considerarent: et cum inventum esset, sub silentio idem inventum consilium, ita funditus ab omnibus alienis incognitum usque ad aliud iterum secundum generale placitum, ac si inventum vel a nullo tractatum esset, maneret: ut si forte tale aliquid aut infra aut extra regnum ordinandum esset, quod præscientia quorundam, aut destruere, aut certe inutile reddere, aut per aliquam diversam astutiam laboriosius faciendum convertere voluisset, hoc nullatenus facere potuisset. In ipso autem placito, si quid ita exigeret, vel propter satisfactionem cæterorum seniorum, vel propter non solum mitigandum, verum etiam accendendum animum populorum, ac si ita prius exinde præcogitatum nihil fuisset, ita nunc a novo consilio, et consensu illorum et inveniretur, et cum magnanimis ordo Domino duce perficeretur. Ita autem anno priore terminato, præfato modo ordinaretur et de secundo.

CAP. XXXI. Consilarii autem, quantum possibile erat, tam clerici quam laici, tales eligebantur, qui primo secundum suam quisque qualitatem vel ministerium Deum timerent, deinde talem fidem haberent, ut excepta vita æterna nihil regi et regno præponerent, non amicos, non inimicos, non parentes, non munera dantes, non blandientes, non exasperantes, non sophisticæ vel versute, aut secundum sapientiam solummodo hujus sæculi quæ inimica est Deo sapientes, sed illam sapientiam et intelligentiam scientes, qua illos qui in supradicta humana astutia fiduciam suam habuissent, pleniter per justam et rectam sapientiam non solum reprimere, sed funditus opprimere potuissent. Electi autem consilarii una cum rege hoc inter se principaliter constitutum habebant, ut quidquid inter se familiariter locuti fuissent, tam de

statu regni, quamque et de speciali cujuslibet persona, nullus sine consensu ipsorum cuilibet domestico suo, vel cuicumque alteri proderi debuisset, secundum hoc quod res eadem sive die, sive duobus, sive amplius, seu annum, vel etiam in perpetuo celari, vel sub silentio manere necesse fuisset: quia sæpe in tali tractatu de qualibet persona, talis interdum propter communem utilitatem agendam vel cavendam sermo procedit, qui ab eo cognitus, aut valde turbat, aut quod magis est in desperationem trahit, vel quod gravissimum est, in infidelitatem convertit, et ab omni profectu, quem fortasse multipliciter exercere potuit, inutilem reddit, cum tamen nihil ei obesset si eundem sermonem minime sciret. Quale de homine uno, tale de duobus, tale de centum, tale de majori numero, vel etiam de progenie una, vel tota qualibet simul provincia, si magna cautela non fuerit, fieri poterit.

CAP. XXXII. Apocrisarius autem, id est capellanus, vel palatii custos, et camerarius semper intererant: et idcirco cum summo studio tales eligebantur, aut electi intruebantur, qui merito interesse potuissent. Sed et de cæteris ministerialibus, qui talem se ostendebat, ut ad hoc vel præsens, vel futurus, nunc discendo, postmodum vero consiliando, loco eorumdem honorifice substitui potuisset, cum summa intentione mentis intendendo singulis quæ agebantur interesse jubebatur, salvans credita, dicens incognita, retinens ordinata et constituta: ut si forto tale aliquid extra aut infra regnum oriretur, aut insperatum et ideo non præmeditatum nuntiaretur (rarius tamen necesse esset ut consilium altius tractaretur, et tamen tempus aptum non esset, in quo præfati consilarii convocarentur), ipsi palatini per misericordiam Dei, ex eorum assidua familiaritate, tam in publicis consiliis, quamque ex domestica in hac parte allocutione, responsione, et consultatione, studium haberent, prout tunc rei vel temporis qualitas exigebat, aut consilium pleniter dare quid fieret, aut certe quomodo ad præfinita tempora cum consilio, et absque ullo detrimento res eadem expectari vel sustentari potuisset. Hæc de majoribus.

CAP. XXXIII. De minoribus vero, vel proprie palatinis, ita ut diximus non generaliter ad regnum pertinentibus, sed specialiter ad personas quasque respicientibus, quæ specialiter palatio imminebant, cum eis dominus rerum ita inconfuse ordinare potuisset, ut exinde, non solum detrimentum ullum oriretur, verum etiam ortum aut imminens utiliter aut mitigari, aut funditus extinguere, aut etiam evelli potuisset. Si vero talis esset causa, ut velocitati immineret, et tamen aliquatenus usque ad generale placitum quoque pacto sustentari, vel sine peccato, aut sine contumelia potuisset, ipsi modum ejusdem sustentationis ex prædicto majori usu consilium dandi scirent, et sapientiam priorum imitari placite Deo, et utiliter regno interim dare potuissent. Præfatorum autem consiliariorum intentio, quando ad

A palatium convocabantur, in hoc præcipue vigeat, ut non speciales vel singulares quoscunque vel quorumcumque causas, sed nec etiam illorum, qui pro contentionibus rerum aut legum veniebant ordinarent, quousque illa quæ generaliter ad salutem vel statum regis et regni pertinebant, Domino miserante, ordinata habuissent. Et tunc demum, si forte tale aliquid domno rege præcipiente reservandum erat, quod sine eorum certa consideratione determinari a comite palatii, vel cæteris, quibus congruebant, non potuisset.

CAP. XXXIV. Proceres vero prædicti, sive in hoc, sive in illo præfato placito, quin et primi senatores regni, ne quasi sine causa convocari viderentur, mox auctoritate regia per denominata et ordinata capitula, quæ vel ab ipso per inspirationem Dei inventa, vel undique sibi nuntiata post eorum abscessum præcipue fuerant, eis ad conferendum vel ad considerandum patefacta sunt. Quibus susceptis, interdum die uno, interdum biduo, interdum etiam triduo, vel amplius prout rerum pondus expetebat accepto, ex prædictis domesticis palatii missis intercurrentibus, quæque sibi videbantur interrogantes responsumque recipientes, tandiu ita nullo extraneo appropinquante, donec res singulæ ad effectum perductæ gloriosi principis auditui in sacris ejus obtutibus exponerentur, et quidquid data a Deo sapientia ejus eligeret, omnes sequerentur, ecce sicut de uno, ita de duobus, vel quoquot essent capitulis agebatur, quousque omnia Deo miserante illius temporis necessaria expolirentur.

CAP. XXXV. Interim vero, quo hæc in regis absentia agebantur, ipse princeps reliquæ multitudini, in suscipiendis muneribus, salutandis proceribus, confabulando rarius visis, compatiendo senioribus, congaudendo junioribus, et cætera his similia tam in spiritalibus, quamque et in sæcularibus, occupatus erat: ita tamen, ut quotiescunque segregatorum voluntas esset, ad eos veniret, similiter quoque quanto spatio voluissent cum eis consistere, et cum omni familiaritate, qualiter singula reperta habuissent referebant, quantaque mutua hinc et inde altercatione vel disputatione, seu amica contentione decertassent, apertius recitabant. Sed nec illud prætermittendum, quomodo si tempus serenum erat, extra, sive autem, intra diversa loca distincta erant, ubi et hi abundanter segregati semotim, et cætera multitudo separatim residere potuissent, prius tamen cæteræ inferiores personæ interesse minime potuissent. Quæ utraque tamen seniorum susceptacula sic in duobus divisa erant, ut primo omnes episcopi, abbates, vel hujusmodi honorificentiores clerici, absque ulla laicorum commistione congregarentur. Similiter comites, vel hujusmodi principes sibimet honorificabiliter a cætera multitudine primo mane segregarentur, quousque tempus sive præsentis sive absente rege occurreret: et tunc prædicti seniores more solito, clerici ad suam, laici vero ad suam constitutam curam, subselliis

similiter honorificabiliter præparatis, convocarentur. Qui cum separati a cæteris essent, in eorum manebat potestate, quando simul vel quando separati residerent, prout eos tractandæ causæ qualitas docebat, sive de spiritualibus, sive de sæcularibus, seu etiam commistis. Similiter, si propter quamlibet vescendi vel investigandi causam quemcunque convocare voluissent, et re compta discederet, in eorum voluntate manebat. Hæc interim de his, quæ eis a rege ad tractandum proponebantur.

CAP. XXXVI. Secunda autem ratio regis erat interrogatio quid unusquisque ex illa parte regni, qua veniebat, dignum relatu, vel retractatu secum afferret, quia et hoc eis non solum permissum, verum etiam arctius commissum erat, ut hoc unusquisque studiosissime, usque dum reverteretur, tam infra, quam extra regnum perquireret, si quid tale non solum a propriis vel extraneis, verum etiam sicut ab amicis, ita et ab inimicis investigaret, intermissa interim, nec magnopere unde sciret investigata persona. Si populus in qualibet regni parte, regione, seu angulo turbatus, quæ causaurbationis esset, si murmur populi obstreperet, vel tale aliquid inæquale resonaret, unde generale consilium tractare aliquid necessarium esset, et cætera his similia. Extra vero, si aliqua gens subdita rebellare, vel rebellata subdere, si necdum tacta insidias regni moliri, vel tale aliquid oriri voluisset. In his vero

A omnibus, quæcumque cuilibet periculo imminerent, illud præcipue quærebatur, cujus rei occasione talia vel talia orientur.

CAP. XXXVII. Post illa, quæ in synodo apud martyrium sanctæ Macræ de majorum constitutionibus collecta, et regi Ludovico nuper defuncto fuere directa, hæc de ordine palatii et dispositione regni, vobis ad institutionem istius regis nostri ac ministrorum ejus regni que provisorum, sicut scriptis et verbis seniorum didici, et ipse adhuc in adolescentia mea vidi, devoto jussioni vestræ obediens obtuli. Personas autem hominum, et mores ac qualitates illorum, per quos si aliqua sunt collapsa restituantur, vestra solertia providebit, quoniam de his, quos tempore domni Ludovici imperatis vidi palatii procuratores et regni præfectos, neminem scio esse superstitem: scio tamen de illorum nobilitate natos pro patribus filios, licet illorum mores ac qualitates ignorem. Ipsi vero procurent, ut non sint moribus ac virtute, atque pro ætatis quantitate, vel temporis qualitate, sapientia et studiis bonis degeneres: quatenus merito patrum loca et officia suppleant, et se in ipsa suppletionem caute custodiant, ne, ut sanctus Gregorius dicit, in culmine honoris positi usu gloriæ permutentur, sicut Saul, qui prius in electione honoris exstitit humilis, postea reprobari meruit propter elationem tumoris.

X.

AD EPISCOPOS REGNI

ADMONITIO ALTERA

Pro Carolomanno rege apud Sparnacum facta.

(Apud eundem ex eodem).

HINCARIUS, episcopus ac plebis Dei famulus.

CAP. I. Doctrina est Christiana, secundum sanctarum Scripturarum tramitem, prædicationemque majorum, qua Deo ac Domino nostro Jesu Christo conditore et redemptore nostro, qui simul solus rex et sacerdos fieri potuit, in cujus nomine omne genuflectitur, cælestium, terrestrium, et infernorum, disponente, sicut beatus Gelasius papa ad Anastasium imperatorem dicit (*epist.* 10), et in gestis quæ nuper apud martyrium sanctæ Macræ in synodo gesta sunt partim continetur, duo sunt, quibus principaliter, una cum specialiter cujuscumque curæ subjectis, mundus hic regitur, auctoritas sacra pontificum, et regalis potestas: in quibus personis, sicut ordine sunt divisa vocabula, ita sunt et divisa in unoquoque ordine ac professione ordinationum officia. Quamvis enim membra veri regis atque pontificis secundum participationem naturæ, magnifice utrumque in sacra generositate sumpsisse dicantur, ut simul regale

C genus et sacerdotale subsistant, memor tamen Christus fragilitatis humanæ, quod suorum saluti congrueret, dispensatione magna temperans, sic actionibus propriis, dignitatibusque distinctis officia potestatis utriusque discrevit, suus volens medicinali humilitate salvari, non humana superbia rursus (ut ante adventum ejus in carnem pagani imperatores, qui iidem et maximi pontifices dicebantur), intercipi, ut et Christiani reges pro æterna vita pontificibus indigerent, et pontifices pro temporalium cursu rerum imperialibus dispositionibus uterentur: quatenus spiritalis actio a carnalibus distaret incursibus, et ideo militans Deo minime se negotiis sæcularibus implicaret (*II Tim.* 11), ac vicissim non ille rebus divinis præsidere videretur qui esset negotiis sæcularibus implicatus, ut et modestia utriusque ordinis curaretur, ne extolleretur utroque suffultus, et competens qualitatibus actionum specialiter professio aptaretur.